

**НАСЕЛЕННЯ БОРИСЛАВА У ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ
ДЕСЯТИЛІТТЯ ТА ЙОГО ВНЕСОК У ВІДБУДОВУ
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА**

У дослідженні на основі опрацьованої історіографії розкриваються особливості життя і діяльності населення та його внесок у відбудову економічного потенціалу Борислава у перше повоєнне десятиліття. Визначено, що саме зусиллями бориславців, а не радянської влади, у перші повоєнні роки були досягнуті довоєнні показники розвитку економіки міста, при тому, що соціальне та економічне становище мешканців було вкрай важким через ідеологічний тиск, репресії, депортації тощо.

Ключові слова: Борислав, місто, соціально-економічне становище, бориславці, нафтовидобувна промисловість.

Nanivska M. Population of Boryslav in the First Postwar Decade and Its Contribution to the Reconstruction of City's Economic Potential (1944 – 1953). The study, based on the processed historiography, concerns the peculiarities of life and activities of the population and its contribution to the reconstruction of Boryslav's economic potential in the first postwar decade. It determined that the efforts of city dwellers rather than the presence of Soviet regime helped to achieve city's prewar economic performance at the stated time. The social and economic situation of the residents was extremely difficult due to ideological pressure, repressions, deportations, etc.

Key words: Boryslav, city, socio-economic status, city dwellers, oil industry.

Нанівська М. Население Борислава в первое послевоенное десятилетие и его вклад в восстановление экономического потенциала города (1944 – 1953 гг.). В исследовании на основе разработанной историографии раскрываются особенности жизни и деятельности населения и его вклад в восстановление экономического потенциала Борислава в первое послевоенное десятилетие. Определено, что именно усилиями бориславцев, а не советской власти, в первые послевоенные годы были достигнуты довоенные показатели развития экономики города, при том, что социальное и экономическое положение жителей было крайне тяжелым из-за идеологического давления, репрессий, депортации и т.п.

Ключевые слова: Борислав, город, социально-экономическое положение, бориславцы, нефтедобывающая промышленность.

Постановка проблеми. Із здобуттям Україною незалежності і в умовах її розбудови виникла потреба іншого трактування і подання нових, замовчуваних, або й маловідомих фактів, які б дещо змінили світогляд сучасника на минуле. У цьому плані актуальними стають питання вивчення окремих аспектів регіональної історії, зокрема проблеми висвітлення особливостей життя і діяльності мешканців Борислава у перше повоєнне десятиліття. Саме у цей час – період апогеї сталінського режиму і активного насадження радянської системи – всі міста радянської Західної України, в тому числі і Борислав та його околиці, переживали, образно кажучи, «бурхливий» соціальний та економічний розвиток.

Аналіз досліджень. Перш ніж розпочати висвітлення проблеми, хочемо зазначити, що вивчення особливостей життя і діяльності населення Борислава у повоєнне десятиріччя уже була предметом прискіпливого зацікавлення дослідників. Із радянської історіографії знаємо працю «История городов и сел Украинской ССР. Львовская область», де в окремій статті про Борислав простежено особливості життя і діяльності мешканців міста у повоєнний час. Варто зазначити, що в умовах насадження радянської ідеології автори статті звернули увагу лише на здобутки і оминули повз себе ті проблеми, якими тяготіло населення міста [3]. Дещо скоріше було опубліковано нариси, а точніше сказати, спогади В. М. Пати́на «Наші бориславці» [8]. Щоб належним чином охарактеризувати згадану працю, хочемо зробити акцент на окремих словах із передмови видавництва до неї, де сказано: «У цій книжці тов. Патин розповідає про жакливе минуле і щасливе сьогодні українського міста нафти, про життя нафтовиків, про великі перетворення, які відбулися на його очах за роки радянської влади в Бориславі» [8, 2]. Отже, бачимо, що дана праця є не що інше, як пропаганда успіхів радянської системи з метою її подальшого утвердження в місті. Подібними є і соціально-економічні нариси «Борислав», написані авторським колективом у складі Г. М. Бойка, В. С. Дмитрієнка та Р. І. Соловчука й видані у 1986 р. Ключовим сюжетом книги став соціально-економічний розвиток Борислава «під зорею радянської влади», завдяки якій відбулися істотні зміни у покращенні життя мешканців міста [1].

В умовах незалежної розбудови нашої держави з'являється низка модерних праць, у яких дослідники по-новому звертаються до трактування окремих питань стосовно соціального становища в місті Бориславі у перше повоєнне десятиліття. Тут принагідно згадати дослідження місцевих авторів Є. Іваницького та В. Михалеви́ча «Історія бориславського нафтопромислового району в датах, подіях і фактах», де фрагментарно

представлено матеріали про життя і діяльність представників окремих соціальних груп Борислава [5]. У 1997 р. в місті пройшла Перша наукова історико-краєзнавча конференція до 610-ї річниці першої писемної згадки про Борислав, а її матеріали були видані окремою брошурою у 1998 р. [2] Серед опублікованих матеріалів цінною для нас виявилася публікація Л. Мільмана, де автор характеризує становище єврейської общини у місті впродовж радянсько-німецько-радянської окупації [7].

Водночас заслуговують уваги і праці бориславського історика-краєзнавця О. Микулича, який упродовж багатьох років займається дослідженням історії своєї малої батьківщини. Це здебільшого дослідження, які присвячені нафтовидобувній промисловості Борислава, його соціально-економічному розвитку тощо. Серед них важливими для нас стали ті, у яких окреслено особливості соціального розвитку міста у перше повоєнне десятиліття [6]. Так, у «Книзі пам'яті бориславців і східничан» (автори Р. Тарнавський та О. Микулич) об'єктивно і максимально повно подано списки осіб, які народилися у місті Бориславі або проживали, працювали чи перебували тут упродовж 150 років. Зокрема, дослідження містить історичні та статистичні дані різних трагічних та нещасних випадків, в т. ч. у нафтовій та озокеритній промисловості, втрати цивільного населення під час бомбардування міста радянською авіацією 2 травня 1944 р., втрати під час визволення міста 7 серпня 1944 р., втрати населення з 1944 до 1953 рр. До книги пам'яті внесено також списки осіб арештованих, убитих і депортованих у 1944 – 1953 рр., тобто під час другої радянської окупації. Автори доводять, що якщо в Бориславі до 1939 р. проживало до 45 тис. осіб, то після війни їх залишилося близько 25 тис. Дослідники стверджують, що чисельність мешканців Борислава у повоєнні роки продовжувала зменшуватися внаслідок радянських розстрілів, арештів, репресій та депортацій. Багато депортованих не доїхало до Сибіру, були вбиті, померли в дорозі або, захворівши, помирали у місцях призначення [10].

Підкреслимо, що як і в радянській, так і в сучасній українській історіографії не існує окремої праці, яка б висвітлювала лише особливості життя населення Борислава у повоєнні роки. Цей період характеризується тим, що у місті завершилася німецька окупація (7 серпня 1944 р.), і впродовж майже 10-ти років Борислав, як і інші населені пункти УРСР, перебував у розвої сталінського тоталітарного режиму, який набрав дещо інших форм уже після смерті Й. Саліна (5 березня 1953 р.), після чого розпочалася так звана хрущовська «відлига». З огляду на це ставимо собі за мету розкрити особливості життя і діяльності бориславців у вище окреслений період.

Виклад основного матеріалу. 5 серпня 1944 р. з радянських військ був створений 4-й Український фронт у зв'язку з «важливістю карпатського напрямку та особливістю бойових дій у гірських умовах». І вже 7 серпня 1944 р. зі сторони м. Трускавця у Борислав увійшли радянські війська [6, 100]. Відступаючи, фашисти почали масово розорювати бориславські нафтопромисли. Вони спалили більше 18 найбільш потужних нафтових вишок, затопили озокеритні шахти, підірвали центральні механічні майстерні, вивели з ладу газолінові заводи, підірвали нафто- та газопроводи [3, 148]. Водночас німці знищили близько 835 житлових будинків, кінотеатр, 7 робітничих будинків культури, більше як 100 тис. одиниць літератури [3, 148].

Саме в таких важких умовах перших днів визволення від фашистської окупації бориславці взялися за відновлення міста та його потенціалу. 8 серпня 1944 р. в місті відновили роботу міськом Компартії України, трести «Укрнафтовидобуток», «Укргаз», «Укрозокерит» та інші підприємства і радянські установи, в тому числі з 7 серпня Бориславський військовий комісаріат. Розпочалися відновлювальні роботи. Близько 150 робітників, принесли переховуване від німців обладнання, інструменти, обладнання. Зокрема, робітники 8-нафтопромислу повернули 30 магнето, 6 манометрів, 3 супорти для токарних станків, 4 інжектори, а 4 нафтопромислу – арматурне обладнання для 12 котлів, 18 метрів шкіряного приводу. Велику кількість вимірювальних приладів і арматури зберегли робітники газолінових заводів. Завдяки такій активності найбільшої тогочасної соціальної групи Борислава – робітників – уже 15 серпня 1944 р. вступили в дію значна частина нафтових вишок, почали роботи газолінові заводи. Упродовж кінця серпня – кінця вересня того ж року відновлюють свою роботу: нафтопереробний завод № 16 (26 серпня 1944 р.); озокеритна шахта № 1 (1 вересня 1944 р.); шахта № 2 (6 вересня 1944 р.); 21 нафтопереробний завод (21 вересня 1944 р.) тощо [3, 148].

На початку 1945 р. на промислах Борислава функціонували 1685 бурових, було відновлено роботу 10-ти газолінових заводів, 16 газокомпресорних станцій і ряд інших підприємств. Щоб закріпити і розвинути досягнуте, у Борислав направляли досвідчених робітників та інженерно-технічних спеціалістів із східних районів Радянського Союзу. Зокрема, до 1 березня 1945 р. на промислове об'єднання «Укрнафта» прибуло близько 169 спеціалістів, а впродовж другого кварталу склад населення Борислава поповнили кілька сотень випускників вузів, технікумів, ремісничих училищ тощо. За таких обставин створювалися умови для підготовки кадрів на місці шляхом організації шкіл ФЗО нафтовиків і

озокеритчиків, навчання робітників з метою покращення кваліфікації на підприємствах та інших нафтових містах Радянського Союзу (Баку, Грозно, Майкоп та ін.) [3, 148–149].

8 травня 1945 р. у Карлсхорсті (передмістя Берліна) відбулося підписання Акту про безумовну капітуляцію німецьких збройних сил, а згодом 2 вересня 1945 р. підписанням Акту про беззастережну капітуляцію Японії закінчилася Друга світова війна. Але ця подія для населення м. Борислава і представників різних національностей та віросповідань започаткувала не менш трагічні часи ніж під час військових дій.

У розвої соціально-економічного піднесення після війни Борислав потерпав від нестачі робочої сили. Навесні 1946 р., в місто прибуло близько 600 сімей українців-переселенців із Польщі. У зв'язку з цим часопис «Радянське слово» повідомляє: «450 родин одержали будинки. Держава відпустила їм 10 тис. крб. безповоротної одноразової допомоги. Крім того, для господарських потреб видано 150 тис. крб. довготермінової позики. П'ятнадцяти багатодітним матерям виплачено 35 тис. крб. державної допомоги. В школах Борислава сотні дітей навчаються безкоштовно своєю рідною мовою» [4, 4].

У ході таких заходів у 1946 р. бориславці досягли довоєнного рівня нафтовидобутку, почали активно відновлюватися соціалістичні змагання між Бориславом і Баку. У зв'язку з цим у міському комітеті партії і тресті «Бориславнафта» готувалася делегація в Баку, яка мала підбити підсумки змагань між двома нафтовими басейнами, скласти договір на наступний рік, перейняти досвід роботи азербайджанців [8, 18–19].

У роки четвертої п'ятирічки продовжувалися відновлення та реконструкція нафтопромислів і озокеритних шахт на базі нової техніки, яку бориславці отримували від центрів союзних республік. Будучи «відданим» ідеям виконання завдань четвертого п'ятирічного плану, бориславці важкими зусиллями йшли до здійснення мети (траплялися нещасні випадки і жертви на робочому місці). Значна частина бориславських робітників до грудня 1948 року виконали свою п'ятирічку. Звичайно, що в ході таких зусиль відбувалися корінні якісні зміни в промисловому секторі. Зокрема, якщо у 1946 р. видобуток нафти насосним способом складав 47,3% загального об'єму, то у 1950 р. – уже 76,6% [3, 149–150].

Водночас із нафтовидобувною та озокеритною галуззю почала стрімко розвиватися хімічна, результатом чого стало відкриття на базі невеликого нафтопереробного підприємства Бориславського хімічного заводу [3, 150].

Проте такі здобути знаменувалися масовими аваріями на підприємствах та виробничим травматизмом працівників, що спричинило

збільшення чисельності інвалідів та летальних випадків. Так, наприклад, 23 квітня 1945 р. трагічно загинув оператор VIII нафтопромислу Кузан І. С.; 29 травня 1946 р. електромонтер II нафтопромислу Стефанчук Р. Д. загинув від ураження струмом; 16 квітня 1947 р. помічник кочегара електростанції Метельський М. М. загинув трагічно; 15 лютого 1947 р. помічник тракториста IV нафтопромислу Начас С. Н. загинув трагічно; 8 листопада 1948 р. столяр електростанції Куликов Ф. В. постраждав від нещасного випадку; 11 листопада 1947 р. загинула від ураження струмом Журавчак М. В.; 18 грудня 1949 р. слюсар IX нафтопромислу Мацьків Й. С. загинув під час пожежі; 2 вересня 1953 р. від ураження струмом загинув Одинокий М. А.; 26 червня 1955 р. Коцай В. Ф. загинув від ураження струмом [10, 18–35].

У зв'язку з масовими смертностями на підприємствах, серед бориславських робітників поширюються лозунги боротьби з травматизмом. Так, на початку 1950 р. цінну ініціативу щодо цього проявила бригада майстра В. І. Піцікевича, зобов'язавшись працювати без аварій і промислового травматизму [9, 19].

Дальший швидкий підйом економіки міста пов'язувався із сталінським курсом «на індустріалізацію» західних областей України. Визначальними лініями господарства міста стали нафтопереробна, озокеритна, хімічна промисловості. Так, у 1950 р., у порівнянні з 1946 р., видобуток нафти збільшився 8,6%, а за роки п'ятої п'ятирічки у розвиток промисловості були впроваджені вдосконалення, результатом чого стало те, що 1955 р. 95,8% нафти видобувалось насосним і фонтанним способами [3, 150]. Водночас змінилася озокеритна промисловість – замість кірки при видобутку озокериту почали використовувати відбійний молоток, що сприяло збільшенню кількісного видобутку озокеритної руди, а виготовлені озокеритно-воскові сплави і композиції використовувалися у різних галузях, зокрема у медицині (медичний озокерит використовувався у курортних лікарнях Моршина і Трускавця) [3, 152].

Радянське керівництво прагнуло встановити свою зверхність над Українською Греко-Католицькою Церквою (УГКЦ). У Бориславі відбувається реєстрація усіх релігійних громад та їхніх споруд. Так, наприкінці квітня 1945 р. римо-католицька релігійна громада подає заяву на реєстрацію та передачу їй у безкоштовне і безтермінове користування споруд і костельного майна, а 8 травня костельним комітетом було укладено договір у трьох примірниках з виконавчим комітетом Бориславської міської ради депутатів трудящих в особі уповноваженого представника Бориславської міськради Івана Алікіна та Євгенії Крилової про те, що вони прийняли від виконкому Бориславської міськради ради

депутатів трудящих у безтермінове та безкоштовне користування три муровані костели з майном на нижче зазначених умовах [6, 99–101]. У травні 1945 р., на кожного священослужителя в м. Бориславі на підставі актів автобіографій було заведено анкети, які зберігалися в міській раді. Це стосувалося також і членів церковної громади та ревізійних комісій [6, 100].

Провівши так званий «Львівський Собор 1946 року», нова влада добилася рішення про скасування унії Римом і приєднання УГКЦ до Російської Православної Церкви (РПЦ). Водночас було розгорнуто активну антирелігійну кампанію, спрямовану, в основному, проти Української Греко-Католицької Церкви, яку радянська влада вважала однією із головних перешкод у здійсненні своїх планів знищення духовності і національної ідентичності українського люду, вважаючи її небезпечнішим чинником ніж УПА і підпілля ОУН. Влада використовувала масові репресії проти духовенства, насильницьке навернення в російське православ'я, протиунійну наклепницьку пропаганду.

Після «Львівського собору» греко-католицьких священників, які хотіли перейти на православ'я, було арештовано, частину вбито, а частину вислано у Сибір, де більшість із них там і померла. Серед них були і священники з Борислава: з Потоку та Мразниці – о. Нестор Яців, о. Теодор Давидюк, ієромонах о. Віталій Байрак, якого 17 вересня 1945 р. було арештовано, а 16 травня 1946 р. вбито у Дрогобицькій в'язниці. У м. Львові 27 червня 2001 р. його як мученика за віру Папа Римський Іван Павло II проголосив Блаженним [6, 101–103].

Під час такої релігійної кампанії більшість церков в Україні було перетворено на РПЦ, інші були закриті, частину з яких було зруйновано або перетворено на склади, магазини, клуби, школи, музеї тощо. Наприкінці 1940-х р. відбувається закриття не тільки греко-католицьких церков, але й римо-католицьких костелів. Костели на Мразниці та в Губичах було закрито повністю, а костел Св. Барбари на Волянці передано у користування РПЦ, який діяв до його закриття у 1963 р. [6, 103–104]. Однією з об'єктивних причин закриття костелів було переселення поляків з Борислава до Польщі, а українського населення з етнічних українських земель, які залишилися у складі Польщі, в Україну, а згодом і в Борислав [4, 4]. З Борислава було репатрійовано до 10000 осіб, з яких 7000 оселилися на колишній німецькій території м. Валбжих (Республіка Польща) [6, 105–106]. Дослідник історії Борислава О. Микулич підкреслює, що у березні 1943 р. у Бориславі налічувалось 13111 поляків, а навесні 1945 р. на виїзд до Польщі чекало 9340 осіб. Хоча частина польського населення Борислава почала виїжджати ще в 1944 р., однак біль-

шість бориславських римо-католицьких парафіян виїхали до Польщі у 1945–1946 рр. Більше 7000 з них оселилися у м. Валбжиху, з яких понад 2000 належали у 1947 р. до парафії Св. Барбари в цьому ж місті. Дослідник підкреслює, що через таку політику радянської влади чисельність населення м. Борислава у 1959 р. зменшилася до 28,6 тис. осіб [6, 108], і це тоді, коли у 1944 р. вона сягала 29,3 тис. осіб [7, 24].

Водночас у місті відновлювався сталінський тоталітарний режим, основною метою якого було якнайшвидше «радянізувати» місто, інтегрувати його до загальносоюзної системи, зупинити збройну боротьбу УПА і підпілля ОУН. Сталінський режим використовував найжорстокіші методи для подолання спротиву своїй політиці – розстріли, арешти, репресії та депортації. Так, упродовж 1944 – 1953 рр. органами НКВС було знищено більше п'ятидесяти воїнів УПА, які були вихідцями із Борислава та Східниці [10, 170–175], натомість повстанці знищили упродовж з серпня 1944 до 1953 рр. під час боїв між ОУН-УПА більше 90 осіб із числа представників цивільної радянської влади, міліції та «яструбків» [10, 154–157]. Незважаючи на таке протистояння національно-свідомого населення Борислава, радянська влада намагалася будь-якими зусиллями призупинити цей супротив. Лише упродовж повоєнного десятиліття внутрішніми органами радянської влади було арештовано і депортовано (переважно у Сибір) більше 680 осіб [10, 175–192]. У число жертв переважно попадали представники із місцевої інтелігенції, духівництва, робітники, селяни та ті, хто якимось чином симпатизував ОУН та УПА.

Висновки. Отже, з вищесказаного бачимо, що населення Борислава зробило великий внесок у відновлення економічного потенціалу міста упродовж першого повоєнного десятиліття. Саме завдяки зусиллям бориславців, а не радянської влади, у перші повоєнні роки були досягнуті довоєнні показники розвитку економіки міста, які на початку 1950-х р. збільшилися майже удвічі. Звичайно, що такі досягнення зараховували собі представники існуючої радянської влади, адже саме вони, незважаючи на соціальні умови населення, жорстокими методами спонукали їх до досягнення поставленої ними мети – повної «радянізації» суспільства. Це, звичайно, негативно позначилося на соціально-економічному становищі населення, що спонукало їх до організації національно-визвольного руху під проводом УПА і підпіллям ОУН.

Підсумовуючи, зазначимо, що подані нами матеріали, лише сюжетно і далеко не повністю відображають усі реалії життя бориславців у перше повоєнне десятиліття, що в свою чергу сприятиме подальшому вивченню проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко Г. М. Борислав. Соціально-економічні нариси / Г. М. Бойко, В. С. Дмитрієнко, Р. І. Соловчук. – Львів : Каменяр, 1986. – 62 с.
2. Борислав : минуле і сучасне. Збірник статей, повідомлень та доповідей Першої наукової історико-краєзнавчої конференції до 610-ї річниці першої писемної згадки про Борислав, 25.09.1997 р. / [Упоряд. О. Микулич]. – Дрогобич : Відродження, 1998. – 56 с.
3. Дмитрієнко В. С. Борислав / В. С. Дмитрієнко, Д. Д. Низовой // История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – К. : Институт истории АН УССР, 1978. – С. 136–158.
4. Збори виборців-переселенців у Бориславі // Радянське слово. – 28 грудня 1946. – № 251 (1072). – С. 4.
5. Іваницький Є. Історія бориславського нафтопромислового району в датах, подіях і фактах / Є. Іваницький, В. Михалевич. – Дрогобич : Добре серце, 1995. – 128 с.
6. Микулич О. Римо-католицькі костели м. Борислава та їх парафіяни під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки / О. Микулич // Матеріали наукового семінару молодих вчених «Україна – Польща: уроки Другої світової війни» (27 лютого 2003 р.) та IV міжнародної наукової конференції молодих вчених «Україна – Польща: шлях до Європейської співдружності» (15-16 травня 2003 р.). – Тернопіль, 2003. – С. 98–115.
7. Мільман Л. З історії єврейської общини міста Борислава / Л. Мільман // Борислав: минуле і сучасне. Збірник статей, повідомлень та доповідей Першої наукової історико-краєзнавчої конференції до 610-ї річниці першої писемної згадки про Борислав, 25.09.1997 р. / [Упоряд. О. Микулич]. – Дрогобич : Відродження, 1998. – С. 23–28.
8. Патин В. М. Наші бориславці. Нарис / В. М. Патин. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1953. – 42 с.
9. Стукалов В. К. Передовики нафтової промисловості УРСР / В. К. Стукалов, В. С. Григор'ян. – К., 1951. – 212 с.
10. Тарнавський Р. Книга пам'яті бориславців та східничан / Р. Тарнавський, О. Микулич. – Дрогобич : Коло, 2004. – 182 с.

Статтю подано до редколегії 08.10.2013 р.